

ЕМАНСИПАЦІЯ: ШЛЯХ ДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЖІНОК

Замула А.Ю.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного та європейського права
факультету права та міжнародних відносин
Державного некомерційного підприємства
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0428-9783>
e-mail: alina.zamula@ukr.net*

Замула А.Ю. Емансипація: шлях до гендерної рівності та забезпечення прав жінок.

У статті здійснено аналіз ідеї жіночої емансипації, що означає процес звільнення жінок від традиційних обмежень і надання їм прав, свобод і можливостей для соціального, політичного та економічного прогресу. Розглянуто механізм, стратегію та численні зусилля, за допомогою яких жінки прагнуть звільнитися від влади та контролю чоловіків і традиційних владних структур, а також необхідність забезпечення рівних прав для жінок, усунення гендерної дискримінації із законів, інституцій та поведінкових моделей, встановлення правових стандартів, які сприятимуть їхній повній рівності з чоловіками.

Представлено різні теоретичні підходи до емансипації, зокрема феміністичні концепції, що підкреслюють необхідність не лише юридичних, а й соціальних змін для забезпечення рівності. Авторка звертає увагу на те, що емансипація жінок не обмежується лише боротьбою за політичні та економічні права, але також передбачає культурні та ідеологічні трансформації, які дозволяють зламати стереотипи та традиційні уявлення про роль жінки в суспільстві.

Важливою частиною дослідження є вивчення сучасних викликів на шляху до гендерної рівності, зокрема структурних бар'єрів, таких як дискримінація на робочих місцях, насильство за ознакою статі та обмежений доступ жінок до ресурсів та можливостей на рівні з чоловіками. У дослідженні підкреслюється важливість розширення прав і можливостей жінок через комплексний підхід, який включає як зміни в законодавстві, так і програми соціальної підтримки та освіти.

Запропоновано шляхи подолання гендерної нерівності, що включають посилення освітніх ініціатив, впровадження більш ефективних механізмів захисту прав жінок, а також сприяння розвитку гендерно чутливої політики на всіх рівнях суспільного життя.

Питання емансипації жінок і гендерної рівності є не тільки правом, але й необхідною умовою для побудови справедливого та рівноправного суспільства, яке поважає права та гідність кожної людини, незалежно від її статі. У свою чергу, тема гендерної дискримінації в суспільній свідомості вписана в контекст загальносоціальних проблем. Іншими словами, слабе усвідомлення актуальності подолання гендерної дискримінації призводить до викривленого зв'язку між гендерною дискримінацією і основною проблемою соціальної нерівності, яка проявляється в гендерних стереотипах.

Ключові слова: емансипація жінок, гендерна рівність, права жінок, фемінізм, соціальна справедливість, гендерна політика, міжнародні зобов'язання, дискримінація, насильство щодо жінок.

Zamula A. Emancipation: the path to gender equality and women's rights.

The article analyzes the idea of women's emancipation, which means the process of liberating women from traditional restrictions and providing them with rights, freedoms and opportunities for social, political and economic progress. The mechanism, strategy and numerous efforts by which women seek to free themselves from the power and control of men and traditional power structures, as well as the need to ensure equal rights for women, eliminate gender discrimination from laws, institutions

and behavioral patterns, and establish legal standards that will promote their full equality with men are considered.

Various theoretical approaches to emancipation are presented, including feminist concepts that emphasize the need for not only legal but also social changes to ensure equality. The author draws attention to the fact that women's emancipation is not limited to the struggle for political and economic rights, but also involves cultural and ideological transformations that allow breaking stereotypes and traditional ideas about the role of women in society.

An important part of the study is the examination of current challenges to gender equality, including structural barriers such as discrimination in the workplace, gender-based violence, and women's limited access to resources and opportunities on an equal footing with men. The study emphasizes the importance of empowering women through a comprehensive approach that includes both legislative changes and social support and education programs.

Ways to overcome gender inequality are proposed, including strengthening educational initiatives, introducing more effective mechanisms for protecting women's rights, and promoting gender-sensitive policies at all levels of public life.

The issue of women's emancipation and gender equality is not only a right, but also a prerequisite for building a just and equal society that respects the rights and dignity of every person, regardless of their gender. In turn, the topic of gender discrimination in the public consciousness is inscribed in the context of general social problems. In other words, a weak awareness of the relevance of overcoming gender discrimination leads to a distorted connection between gender discrimination and the main problem of social inequality, which is manifested in gender stereotypes.

Key words: women's emancipation, gender equality, women's rights, feminism, social justice, gender policy, international obligations, discrimination, violence against women.

Постановка проблеми. Проблема емансипації полягає в тому, що жінки в різних куточках світу все ще стикаються з дискримінацією та обмеженнями в правах і можливостях через свою стать. Багато держав досі підтримують стереотипи щодо ролі жінок у суспільстві, та вважають, що вони повинні бути обмежені у доступі до освіти, ринку праці, політичній участі у порівнянні з чоловіками.

Концепція гендерної рівності та розширення прав і можливостей потребує окремого дослідження, оскільки ці поняття можуть бути розглянуті як емансипативні, а також важливо з'ясувати, як вони інтерпретуються і впроваджуються на рівні глобальної соціальної політики. Серед шляхів досягнення гендерної рівності та забезпечення прав жінок важливо висвітлити значення законодавчого регулювання, розвитку гендерних програм та ініціатив, підвищення освіченості та свідомості суспільства, ролі медіа і цифрових технологій у популяризації жіночих прав. Крім того, враховуючи нерозривний зв'язок між емансипацією жінок і фемінізмом, досліджується роль фемінізму в жіночих організаціях. Отримані результати підтверджують критичний аналіз того, як концепція розширення прав і можливостей зазнала певних викликів і, водночас, стала надзвичайно впливовою в політиці та практиці гендерної рівності.

Мета статті полягає в ідентифікації основних викликів та можливостей у досягненні гендерної рівності та прав жінок, а також у формулюванні пропозицій для подальших досліджень та практичних дій у цій сфері.

Стан опрацювання проблематики. У дослідженні різних аспектів цієї теми було використано і враховано праці таких вчених, як: Гончарова Ю.А., Левченко К.Б., Оніщенко Н.М., Уварова О.О., Шевченко З.В. та інші. Проте, незважаючи на значні наукові напрацювання в цій області, все ще залишаються питання, які потребують додаткового вивчення та вирішення.

Виклад основного матеріалу. Досягнення повної економічної, соціальної, політичної рівності жінок із чоловіками – прагнення, реалізація якого протягом двадцятого століття була поступовою, різноманітною і неповною. Чи не найважливішим чинником жіночої емансипації був процес індустріалізації. У сільськогосподарських, доіндустріальних суспільствах жінки, як правило, вважалися відповідальними за приготування їжі та народження дітей з дуже обмеженими можливостями для незалежного життя поза сім'єю. В індустріальних країнах жінки змушені приєднуватися до промислової робочої сили через суто економічну необхідність. Оскільки попит на робочу силу зростає з розвитком нових сфер зайнятості, жінки все частіше знаходять роботу у сфері послуг. Вони можуть приєднатися до «нижчих» професій (вчителі початкових класів і медсестри)

та «нижчих» офісних і адміністративних посад. У міру того, як процес індустріалізації розвивається, збільшуючи сектор послуг порівняно з промисловим сектором (в якому непропорційно переважає чоловіча праця), економічні можливості для жінок відповідно зростають.

Через сорок років після того, як друга хвиля жіночого руху внесла ідеї емансипації та рівності жінок до порядку денного урядів багатьох країн та ключових міжнародних організацій, варто було би очікувати, що світ значною мірою позбувся гендерної нерівності. Однак це не відповідає дійсності, оскільки більшість жінок все ще стикаються з нерівністю в соціальній, політичній, правовій, економічній, особистій та культурній сферах. Хоча в багатьох розвинених демократичних країнах спостерігається помітне поліпшення становища жінок як громадян та партнерок у більш рівноправних особистих стосунках, жодна країна не може вважати, що досягла повної гендерної рівності.

Жіночі неурядові організації відіграють і, мабуть, завжди відігравали центральну роль у процесі емансипації жінок. Жіночий рух, який стояв за формуванням жіночих неурядових організацій, заклав фундамент емансипації жінок у багатьох національних контекстах. Він зміг мобілізувати автономний тиск на державу, щоб та відреагувала на вимоги і включила питання рівності жінок до суспільного порядку денного [1]. У всьому світі, але особливо в країнах, що розвиваються, жіночі неурядові організації функціонують як важливі формалізовані агенти соціальних змін для жінок. Це відбувається на нижчому рівні, де надаються послуги та підтримка жінкам, а також на рівні політики та адвокації, де ширші цілі жіночого руху ставляться на порядок денний як формально через уряд, так і неформально через громадську думку, протести та соціальні медіа [2; 3]. Ключова роль неурядових жіночих організацій як практичної ланки між фемінізмом, гендерною політикою та емансипацією жінок від домінування пояснює, чому ці питання досі залишаються в центрі наукових дискусій.

Торкаючись історичного аспекту зазначеної проблематики, підкреслимо, що рух за рівні права чоловіків і жінок існує вже давно: «Фемінізм має довгу історію. Жінки-феміністки займалися освітою, громадською діяльністю і почали піднімати питання рівних прав для чоловіків і жінок». Початок сучасного фемінізму зазвичай датують 1790-ми роками, одночасно з Французькою революцією [4].

Суть жіночого руху полягає в боротьбі жінок за рівні з чоловіками права в економічній, політичній і культурній сферах життя, а також за участь у загальнополітичному процесі. Цей рух також нерідко називали феміністичним (від лат. “femina” – «жінка»), а в англо-саксонських країнах – суфражистським рухом (від англ. “suffrage” – «виборче право»), а жінок, що боролися за право голосу, – суфражистками [4].

Вважається, що на ранніх стадіях, коли жіночий рух ще не був рухом, а радше станом невдоволення, він був спровокований новою додатковою дискримінацією, запровадженою революцією, оскільки юридичні та політичні права вимагалися лише для чоловіків, а жінкам у цьому було відмовлено. Французька революція характеризувалася дебатами про політичні права, і це змусило жінок повірити, що вони також можуть отримати природні права і громадянство. Це були роки промислової революції, яка створила нову соціальну та економічну ситуацію, особливо для середнього класу, який став ширшим і могутнішим [4].

Ідея гендерної рівності поширилася з Франції в інші європейські країни, зокрема, в Англію, і була підхоплена відомою письменницею Мері Уолстонкрафт, яка в 1792 році опублікувала книгу «На захист прав жінок», в якій стверджувала, що в справедливому суспільстві дискримінація за ознакою статі не повинна існувати і має бути ліквідована. Аргументи Мері Уолстонкрафт породили три основні вимоги: по-перше, жінки повинні бути економічно незалежними; по-друге, жінки повинні мати рівні юридичні та громадянські права з чоловіками; по-третє, жінки повинні отримувати таку ж освіту, як і чоловіки. Ці вимоги стали основою жіночого руху в 19 столітті [5].

У 1918-1920 роках жінки отримали право голосу спочатку у Великій Британії, потім у США та низці інших країн. Перша хвиля феміністичного руху, яка надала право голосу разом із законами, що дозволяли жінкам навчатися і працювати в університетах, вважала, що її місія виконана, і діяльність жіночих організацій почала згасати. В результаті деякі феміністичні організації, в тому числі найбільша – Жіночий соціально-політичний союз, саморозпустилися, а інші продовжили своє існування і боротьбу за повну рівність між чоловіками і жінками на політичній арені [6]. Ставши частиною політичної спільноти, жінки вже не могли уникати участі у вирішенні інших важливих суспільних проблем [7, с. 20].

В Англії суспільство почало по-новому сприймати сім'ю, і жінки були виключені з оплачуваної праці, оскільки вважалося, що чоловік повинен утримувати дружину і дочок без фінансової допомоги з боку інших членів сім'ї [4]. Бути заміжною жінкою означало захист і фінансову підтримку, однак це також тягнуло за собою обмеження, такі як заборона на власність і контракти, тобто жінкам було заборонено брати участь у бізнесі [8]. Обсяг домашньої праці збільшився одночасно з новим стилем життя, який дозволив купувати меблі та побутові товари, а також з новою турботою про догляд і виховання дітей [4]. Проте були й винятки, оскільки незаміжня жінка могла працювати, наприклад, акушеркою, гувернанткою чи вчителькою. Загалом, працевлаштування жінок не було довичним і залежало від їхнього сімейного статусу [9 10]. Хоча жінки здавалися більш затребуваними, ніж раніше, насправді нічого не змінилося в їхньому статусі, оскільки, вони залишалися економічно і юридично підпорядкованими чоловікам без жодних інноваційних прав чи свобод. Жан-Жак Руссо, який на той час мав великий вплив в Англії, стверджував, що жінки повинні присвятити себе лише приватній і домашній сферам, щоб підтримувати соціальний і політичний порядок у суспільстві. Іншими словами, їм не дозволялося брати участь в житті держави, оскільки, як стверджував франко-швейцарський філософ, вони не мали етичних почуттів, а тому не були належними провідниками для громади і повинні були перебувати під наглядом громадської думки та чоловіків [4].

Друга хвиля феміністичного руху припадає на 1960-1980 роки. Сплеск феміністичного руху був пов'язаний з виходом книги французької письменниці та філософа Сімони де Бовуар «Друга стаття», яка, на відміну від попередніх феміністичних теорій, розглядала причини жіночої залежності не з точки зору біологічних відмінностей, юридичної та соціально-економічної нерівності, а з точки зору культурно і соціально сконструйованих концепцій жіночності. Натомість причини жіночої залежності розглядаються з точки зору культурних та соціальних уявлень про жінку, які історично сформувалися в культурі та суспільстві. Вона не заперечує біологічних відмінностей між чоловіками і жінками, але вважає, що такі біологічні відмінності не означають, що вони є соціально різними, де один є паном, а інша – рабом. На її думку, такий розподіл ролей не є наперед визначеним, а нав'язується конкретними соціально-історичними обставинами. Досліджуючи міфи, літературу, різні етнічні традиції та цінності, системи освіти та моделі сім'ї, вона демонструє, що головною перешкодою на шляху до жіночої свободи є сприйняття жінок як «другої статі», яка домінує в суспільстві, в той час як в історії та культурі чоловіки завжди розумілися як «перша стаття». Прийняття жінками ролі «другої статі» створює у свідомості жінок феномен залежності. Тому вона закликає жінок не боятися ставати на шлях самореалізації своїх можливостей та свободи існування [11, с. 7].

Відтак, тогочасний жіночий рух поділяється на кілька гілок: визвольний рух (представлений радикальним фемінізмом) і рух за права жінок (представлений ліберальним і соціалістичним фемінізмом). Ці течії по-різному розглядають проблему виключення жінок із суспільного життя і пропонують різні шляхи її вирішення. Прихильники ліберальної орієнтації називають себе рухом за права жінок, тоді як радикальні молодіжні групи – рухом за визволення жінок. Найпомітнішим і найвпливовішим за своїм теоретичним змістом і соціальним впливом був радикальний феміністичний рух. Радикальні феміністки звернулися до загальної, глибинної основи пригноблення жінок. На їхню думку, це був патріархат – система панування чоловіків над жінками. Саме вони, радикальні феміністки та інтелектуалки 1970-х років, створили традицію соціокультурної оцінки причин соціальної дискримінації та пригноблення жінок, а потім перейшли від роздумів про жіночі проблеми до аналізу традиційної патріархальної культури в цілому як історично сконструйованої системи виключно чоловічого домінування в усіх сферах життя. На їхню думку, чоловіки не могли самостійно реформувати привілейовану для них систему, а тому ліберально-феміністичний компроміс у вигляді реформування законодавства не міг вирішити фундаментальної проблеми звільнення від залежності та гноблення. Лише революційна боротьба жінок могла зруйнувати патріархальну систему [12, с. 179].

Оцінюючи внесок радикального фемінізму в аналіз нерівності, необхідно сказати, що в цей час було введено багато нових понять. Зокрема, термін «сексизм» означає дискримінацію жінок за ознакою їхньої біологічної статі. Ідеологія маскулінізму – це світогляд, який визнає і пов'язує природу природної статі з домінуванням чоловіків у суспільстві. Андроцентризм – норма, що пронизує західну цивілізацію, згідно з якою чоловіки розглядаються як ідентичні загальній популяції, причому чоловіки є різновидом *Homo sapiens*, а жінки – специфічною особливістю, підвидом загальної популяції [13].

Отже, рух жінок за рівні права з чоловіками з'явився раніше, ніж рух за гендерну рівність. Та й саме поняття «гендер» з'явилося пізніше. Щодо походження терміна: слово «гендер» виникло у Великобританії, і в перекладі з англійської означає «рід». Спочатку дане формулювання використовувалося для позначення граматичного роду (чоловічий, жіночий, середній). У 1968 році американський психолог Р. Столлер використав поняття «гендер» у новому значенні, виокремивши «маскулінність» і «фемінність» як соціокультурні характеристики чоловіків і жінок [14]. Концепція Р. Столлера про розрізнення біологічної (психологічної) і культурної складових у вивченні гендерної проблематики та зміщення акцентів з біологічних на соціальні концепції гендеру заклала підґрунтя для формування особливого напрямку в сучасній гуманітарній науці – гендерних студій. Гендер став складною наскрізною категорією, яка пронизує всі аспекти суспільного життя, включаючи правові питання [15, с. 3].

Феміністичний рух, що зародився ще в XIX столітті, та феміністична філософія стали не лише важливими чинниками соціальних змін, але й потужним каталізатором трансформацій в наукових підходах до вивчення прав жінок. Вони відкрили нові горизонти для розуміння гендеру через багатогранні наукові підходи. Розмаїття феміністичних теорій та досліджень дозволило по-новому поглянути на структуру суспільства, соціальні ролі та взаємодію між статями, а також на те, як соціальні інститути впливають на формування гендерних норм. Фемінізм, що став символом боротьби за рівні права та можливості для жінок, не лише визначив роль жінок у сучасному світі, а й поставив під питання традиційні погляди на гендерні стереотипи. Таким чином, фемінізм став ідеологічною платформою, яка дозволила розробити нові методи дослідження і практики боротьби за гендерну рівність. Вивчення гендеру стало важливим інструментом для осмислення не тільки становища жінок у суспільстві, а й для розгляду широкого спектру соціальних, політичних та економічних проблем, які стосуються взаємодії статей і впливають на розвиток суспільства в цілому.

Виникнення гендерних досліджень як проблемного поля датується серединою XX століття. Психологічні та соціально-біологічні концепції, що пояснюють гендер, а також структурний функціоналізм є джерелом і живильним середовищем цього розвитку. Друга половина XX століття була ознаменована кількома великими суспільними подіями, які нагадували революції. По-перше, питання гендерних відносин було поставлено на порядок денний молодіжним рухом, знаменитою «Студентською революцією», яка поставила під сумнів усю систему цінностей і норм старшого покоління. По-друге, важливим фактором стала сексуальна революція, що супроводжувала молодіжний рух, яка дозволила сміливо говорити про гендер і відкрила багато раніше табуйованих тем для обговорення в ЗМІ [16].

Іншим фактором, пов'язаним з вищезгаданою революцією, стало відродження фемінізму. У науковій літературі ця хвиля відродження та оновлення жіночого руху отримала назву «фемінізм відмінності», головною метою якого є створення вільних та автономних жіночих особистостей, які визнаються суспільством. На цьому етапі необхідно зрозуміти, наскільки глибоко гендерні ієрархії вкорінені в глибинних структурах культури і суспільства, в наукових дискурсах, в релігійних віруваннях, а особливо в індивідуальній і колективній ментальності, сприйняттях і почуттях. Під впливом постмодерністських поглядів на індивідуалізацію, лібералізацію суспільних відносин і зростання ролі особистості в дискурсах гуманізації представники феміністичної філософії цього періоду приділяють все більше уваги «анонімній етиці» – системі цінностей і норм, засвоєних як чоловіками, так і жінками для регулювання їхньої соціальної поведінки, в тому числі і стосунків один із одним. З цієї точки зору, гендерні відносини визначаються насамперед не юридичними правами, і навіть не зовнішнім соціальним контролем і громадською думкою, а мотивами, притаманними ментальному світу кожної окремої людини [17]. Фемінізм рухається до визначення особистості як нестабільної, суперечливої та соціально сконструйованої. У постмодерністських феміністичних соціально-філософських дослідженнях соціальний світ постає дискретним і багатограним, без опозиційної чи ієрархічної оцінки відмінностей [18, с. 357].

У свою чергу, феміністична правова теорія тлумачиться як сукупність ідей, що виступають у вигляді правдивих тверджень, критики та/або пропагандистських повідомлень, діяльність, якою займаються мислителі в академічних колах та поза ними, а також інтелектуальний та політичний рух. За час свого існування фемінізм пройшов кілька еволюцій, щоб створити множинний, складний і розрізнений масив думок і практик. Докази зрілості феміністичної правової теорії як галузі можна знайти в низці виданих томів і спеціалізованих наукових журналів. Визначення

феміністичної правової теорії як сукупності ідей та практик дозволяє віднести її до академічних кіл, неурядових організацій, юридичних фірм, аналітичних центрів, громадських груп та державних установ. Розвиток феміністичної правової теорії виник завдяки залученню до проблем, пов'язаних з нерівністю, з якою стикаються окремі особи та громади від рук людей, корпорацій або держави. Проблемно-орієнтований імпульс феміністичної правової теорії сприяє її сучасній гетерогенності.

Як результат, феміністичні дослідження стали, з одного боку, основним джерелом гендерних досліджень, а з іншого – пройшли трансформацію, замінивши феміністичний есенціалізм конструктивістським підходом, що включає гендерні дослідження [19].

З дотриманням принципу гендерної рівності нерозривно пов'язана проблема гендерної нерівності та принцип заборони дискримінації (принцип «недискримінації»), яка має місце, коли до особи чи групи осіб ставляться менш прихильно, ніж до іншої особи чи групи осіб в аналогічній ситуації з причин, пов'язаних з гендерною ідентичністю, або коли особі чи групі осіб завдається шкода з тих же причин [20].

У науковій літературі дискримінація визначається як «спосіб деформації рівності суб'єктів правовідносин або рівності їх правового статусу шляхом зміни взаємозв'язків прав та обов'язків, їх забезпеченості, обсягу та сфери їх реалізації з метою встановлення (корекції) об'єктивно виправданих або суб'єктивно вмотивованих параметрів соціальної справедливості та свободи» [20]; «виняток, обмеження або привілеїв, що призводить до знищення чи применшення визнання, використання або здійснення на рівних засадах прав людини і основоположних свобод» [21, с. 14]; «надання певних привілеїв групі осіб, необґрунтовано виділених із загальної маси населення, яка користується такими ж привілеями» [22, с. 205]; «умисне обмеження або заперечення прав певних юридичних і фізичних осіб, коли таке обмеження або заперечення фактично має місце через прийняття відповідного законодавства» [23, с. 221].

Дискримінація може проявлятися як пряма (навмисне обмеження прав) або непряма (опосередкована); вона може бути відкритою (обмеження прав безпосередньо через певну соціальну ознаку) або прихованою (обмеження прав з використанням іншого, можливо, цілком законного обґрунтування чи причини) [24, с. 99-100].

Сприяють дискримінації деякі види ідеології. Наприклад, сексизм (англ. sexism, від лат. sexus – стать) – це систематична соціальна недооцінка, упереджене ставлення та дискримінація групи людей через їхню стать або гендерну ідентичність. Таке упередження є наслідком гендерних стереотипів, тобто уявлень про «правильну поведінку», розподіл компетенції та відповідальності, певні соціальні ролі тощо, які поширені в певному культурному середовищі. У науковій літературі під гендерними стереотипами розуміють: «схематичні узагальнені образи маскулінності та фемінності» [25]; «базові атрибути повсякденного мислення, самосвідомості та взаємодії індивіда в соціальному просторі»; «культурно зумовлені образи спрощених, стійких, емоційно забарвлених моделей поведінки, чоловічих і жіночих особистісних характеристик» [26; 27; 28].

Слід підкреслити, що дискримінація за ознакою гендерної ідентичності є ширшим поняттям, ніж дискримінація за ознакою статі. Під дискримінацією за ознакою статі слід розуміти образи та інші види дискримінації певної статі (чоловічої або жіночої). Гендерна дискримінація – розподіл соціостатевих ролей чоловіка і жінки (гендер), за допомогою яких будується окремо «світ» чоловіка і «світ» жінки зі своїм самобутнім змістом і обов'язками. Тому гендерна дискримінація не обмежується біологічною статтю чоловіків чи жінок – вона набагато ширша через специфічну структуру гендеру, яка відображає соціальну стать людини та поєднує різні типи гендерної ідентичності, в тому числі трансгендерів [29].

Хоча дискримінація за ознакою гендерної ідентичності або «гендерна» дискримінація стосується нерівного ставлення до людей з будь-якою гендерною ідентичністю, питання дискримінації традиційно розглядається насамперед як порушення прав жінок, які є суб'єктами соціального захисту і є найменш захищеною групою в суспільстві, чії можливості завжди були обмежені стереотипними уявленнями про гендер і традиційними моделями соціальних відносин [29].

У процесі суспільного розвитку та зміни суспільних відносин змінився і соціальний статус жінок. Жіноча ініціатива перейшла від статусу соціально підпорядкованої групи до статусу активного соціального суб'єкта, і вони повернули собі важливе місце в соціальній структурі. Жінки все частіше прагнуть увійти в професійну сферу не тільки для поліпшення матеріального становища, але й для самоствердження та підвищення самооцінки, економічної незалежності, успіху

та суспільного визнання. Однак існує великий розрив між рівністю де-юре та рівністю де-факто (тобто рівними правами та рівними можливостями). Подолання цього розриву та досягнення реальної рівності з чоловіками в усіх сферах суспільного життя – одне з головних завдань сучасного суспільства [29].

Незважаючи на певні позитивні зміни в суспільному процесі та формуванні соціальних ідентичностей, жінки стикаються з дискримінацією, маргіналізацією та ізоляцією [30]. Слушною є думка, яка вказує, що в офіційному дискурсі ми маємо демократію, яка на законодавчому рівні зобов'язана забезпечити гендерну рівність та рівний доступ жінок до публічної сфери, але в «реальності» постає абсолютно регресивна політика, спрямована на символічне «повернення» жінок у минуле, де їм вкотре нав'язується політика подвійних стандартів, оскільки жінки мають лише декларативні права і не мають реальних прав на прийняття важливих рішень [31, с. 8].

Зазначимо, що у загальних рекомендаціях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок вказано, що хоча Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) стосується дискримінації за ознакою статі, тлумачення статті 1 у поєднанні зі статтями 2(f) та 5(a) вказує на те, що Конвенція також охоплює й дискримінацію щодо жінок за ознакою гендерної приналежності. Категорія «стать» тут стосується біологічних відмінностей між чоловіками та жінками. Термін «гендерна приналежність» стосується соціально зумовлених унікальних характеристик, властивостей і ролей, призначених жінкам і чоловікам, а також соціокультурної значущості, яку суспільство надає цим біологічним відмінностям, що призводить до створення небажаних ієрархічних стосунків між жінками та чоловіками, як от влада, яка розподіляється на користь чоловіків на шкоду жінкам. На таке соціальне позиціонування жінок і чоловіків впливають політичні, економічні, культурні, соціальні, релігійні, ідеологічні та екологічні фактори, а можливість змін прихована в культурі, суспільстві та громаді [32].

Відповідно до положень Конвенції жінкам мають бути надані рівні можливості, створені сприятливі умови для досягнення рівних результатів, розширені їх права. З цієї причини недостатньо забезпечити таке ж ставлення до жінок, як і до чоловіків; слід також враховувати біологічні, соціальні та культурні відмінності між жінками та чоловіками. Іноді, щоб усунути цю невідповідність, необхідно забезпечити різне ставлення до чоловіків і жінок. Щодо вибору назви такого поведіння, то сьогодні використовуються різні терміни: «встановлення квот», «позитивні дії», «позитивні заходи», «зворотна дискримінація» і «позитивна дискримінація». Рекомендація № 25 Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок стосується тлумачення пункту 1 статті 1 Конвенції. У статті 4 Конвенції використовується термін «тимчасові спеціальні заходи». Заходи мають бути тимчасовими, а термін реалізації того чи іншого заходу має визначатися його функціональними результатами, а не заздалегідь визначеним інтервалом часу. Ці заходи слід припинити, коли бажаний ефект буде досягнутий і може підтримуватися протягом певного часу [32].

Особливу увагу також необхідно приділити розгляду одного з найсерйозніших проявів дискримінаційної поведінки, такого як гендерне насильство, якого можуть зазнати всі категорії гендерної ідентичності. Гендерне насильство є болючою проблемою, яка активізує питання впровадження ідеї гендерної рівності в усі сфери суспільного життя. Використовуючи різні методи визначення природи цього явища, дослідники наголошують на тому, що насильство – це використання різних форм примушування одним індивідумом (групою) іншого (іншої) з метою придбання або збереження будь-якого ресурсу, обсяг якого є недостатнім для задоволення потреб обох сторін. Гендерне насильство приймає форму фізичного, сексуального, економічного та психологічного приниження та здійснюється через експлуатацію, дискримінацію, погрози та репресії [33].

Хоча насильства може зазнати будь-хто, «трагічна першість» в таких випадках належить жінкам. Згідно з дослідженнями, на кожного чоловіка-жертву насильства припадає дев'ять жінок-жертв. Декларація Організації Об'єднаних Націй про викорінювання насилля щодо жінок визначає насильство як «будь-який акт насильства, здійснений на основі статевої ознаки, який завдає чи може завдати фізичної, статевої й психологічної шкоди чи страждань жінкам, а також погрози здійснення таких актів, примус чи мимовільне позбавлення волі, як у громадському, так і особистому житті», є однією з перешкод на шляху досягнення рівності, розвитку й миру [34].

Насильство щодо жінок – це результат гендерної нерівності та укорінених соціальних упреждень, яке підтримується, а іноді й виправдовується законами, інституціями та соціальними нормами, що є дискримінаційними стосовно жінок і дівчат. Потрібно визнати, що подолання на-

сильства щодо жінок є не лише правовим чи політичним питанням, але й моральним і культурним. Важливо, щоб боротьба з насильством щодо жінок була постійним процесом, який включає участь кожного члена суспільства, а не лише спеціалізованих організацій чи державних установ. Тільки спільними зусиллями можна створити світ, де жінки зможуть жити без страху, відчувати себе вільно та бути в безпеці.

Висновки. Гендерна рівність та права жінок – це фундаментальні питання, які залишаються на порядку денному для багатьох країн і міжнародних організацій. З часу виникнення феміністичних рухів, боротьба за права жінок пройшла через кілька етапів, і хоча було досягнуто певних успіхів, гендерна нерівність і дискримінація за ознакою статі досі залишаються серйозними викликами для світової спільноти.

Жінки та дівчата становлять половину населення світу, а отже, і половину його потенціалу. Гендерна рівність, окрім того, що є фундаментальним правом людини, має важливе значення для побудови мирних суспільств, повного розкриття людського потенціалу та сталого розвитку. Більше того, доведено, що розширення прав і можливостей жінок сприяє підвищенню продуктивності та економічному зростанню. На жаль, до визнання повної рівності прав і можливостей між чоловіками та жінками ще далеко. Тому надзвичайно важливо покласти край численним формам гендерного насильства та забезпечити рівний доступ до якісної освіти та охорони здоров'я, економічних ресурсів та участі в політичному житті як для жінок і дівчат, так і для чоловіків і хлопців.

Не варто забувати про п'ять ключових сфер, які потребують спільних дій держав: інвестування в жінок, подолання бідності, впровадження гендерно-орієнтованого фінансування, перехід до зеленої економіки та суспільства турботи, а також підтримка феміністичних рухів змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Htun, M, Weldon, SL, 2012, The civic origins of progressive policy change: Combating violence against women in global perspective 1975–2005, *Perspectives on Politics*. URL: https://www.academia.edu/2694933/The_Civic_Origins_of_Progressive_Policy_Change_Combating_Violence_against_Women_in_Global_Perspective_1975_2005.
2. Leonard, M, 2003, Developing countries, in G McCann, S McCloskey (eds) *From the local to the global: Key issues in development studies*. London: Pluto Press, pp. 76–94.
3. Jad, I, 2009, The NGO-isation of Arab women's movements, *IDS Bulletin* 35, 4, pp. 34–42.
4. Barbara Caine 1997, *English Feminism 1780 - 1980*. New York: Oxford University Press. URL: https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Senate/Powers_practice_n_procedures/~/~/~link.aspx?_id=3C44655A04494661A14BF77C89E93438&_z=z.
5. Mohanty, C.T., 2004, *Feminism without borders: Decolonizing theory, practicing solidarity*, Durham, NC and London: Duke University Press. URL: <https://hamtramckfreeschool.wordpress.com/wpcontent/uploads/2014/05/mohanty-chandra-feminism-without-borders-decolonizing-theory-practicing-solidarity.pdf>.
6. Шевченко З.В. Соціально-філософські проблеми гендеру та фемінізму: Навчально-методичний посібник. Черкаси. 2022. 130 с.
7. Гончарова Ю.А. Роль та місце принципу гендерної рівності в сучасному міжнародному праві: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.11. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ. 2017. 200 с.
8. Jane Skelding. *Charity in the Women's Co-operative Guild in 1890s London*. URL: <https://sas-space.sas.ac.uk/9458/1/Working-class%20women%20-%20Jane%20Skelding%2019%20Oct%202020.pdf>.
9. Anderson, J, 2000, Gender, race, poverty health and the discourses of health in the context of globalization: A postcolonial feminist perspective on policy research, *Nursing Inquiry* 7, 4, 220–9. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1046/j.1440-1800.2000.00074.x>.
10. Denney, Rachel (2016) «Theorizing NGOs: States, Feminisms, and Neoliberalism, edited by Victoria Bernal and Inderpal Grewal, Duke University Press, 2014,» *Wagadu: A Journal of Transnational Women's & Gender Studies*: Vol. 16: Iss. 1, Article 8. URL: <https://digitalcommons.cortland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1301&context=wagadu>.
11. Бовуар С. Друга стать / перекл. з франц. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко: в 2 т. Київ: Основи, 1994. 403 с.

12. Mann S.A. *Doing Feminist Theory: From Modernity to Postmodernity*. 1st edition. NY.: Oxford University Press, 2012. 475 p.
13. Уварова О.О. Повага до сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності людини як вимога толерантності. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/253-povaha-do-seksualnoyi-oriyentatsiyi-i-gendernoyi-identychnosti-lyudyny-yak-vymoha-tolerantnosti-uvarova-o-o>.
14. Основи гендерного аналізу: конспект лекцій / укладач Ю.М. Савельєва. Суми: Сумський державний університет, 2023. 37 с.
15. Оніщенко Н.М. Правове регулювання гендерних процесів в Україні: стан та перспективи розвитку. *Держава і право*. Зб. наук. праць. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2005. Вип. 28. С. 3–10.
16. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Центр Разумкова. Видавництво “Заповіт”. 2016. 244 с.
17. Hooks, Bell. *Feminist theory from margin to center*. URL: <https://xyonline.net/sites/xyonline.net/files/2021-12/hooks%2C%20Feminist%20Theory%20-%20From%20Margin%20to%20Center%20%281984%29%20-%20Chap%202%20only.pdf>.
18. Левченко К.Б. Управління процесами формування гендерної політики в Україні (організаційно-правові аспекти): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 420 с.
19. Боднар С.Б. Рівність як категорія філософії права: автореф. дис....канд. юрид. наук. 12.00.12. Львів, 2010. 22 с.
20. Гузь О.Ю. Дискримінація як форма порушення прав людини. *Форум права*. 2012. № 2. С. 166–169.
21. Euro Commission H.R. Geillustreerde Pers N.V. v. the Netherlands. Report of 6 July 1976. DR. 1977. No 8. pp. 14-15.
22. Шкарбан В.Ю. Конституційно-правовий механізм захисту прав людини від дискримінації в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2011. Вип. 52. С. 205–211.
23. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред.кол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.* Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 2: Д-Й. 744 с.
24. Сасенко О.С. Поняття гендерної дискримінації. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. Маріуполь: МДУ, 2019. Вип. 17. С. 99–107.
25. Малес Л. Гендерна культура як ідеологія інтелектуалів: соціокультурний підхід до гендерного аналізу в кількох частинах, назвах, прикладах, таблицях і додатках. Збірник доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Гендерні перетворення в Україні: осмислюючи стратегію і тактику» / Упорядн. О. Плахотнік, Л. Гусякова. Харків: Райдер. 2009. 120 с.
26. Говорун Т.В., Кікінежді Т.В. *Гендерна психологія: навч. посіб.* Київ: Академія, 2004. 308 с.
27. Сасенко О.С. Гендерна дискримінація жінок: доктринальні та конституційно-правові аспекти. *Правова держава*. № 37. 2000. С. 57–64.
28. Варій М.Й. *Соціальна психіка нації*. Львів: СПОЛОМ, 2002. 184 с.
29. Луцький Р. Розвиток принципу рівності в сучасному позитивному праві. Принцип рівності у праві: теорія і практика: монографія / за заг. ред. Н.М. Оніщенко. Київ: Юрид. думка, 2014. С. 94–115.
30. General Comment of Human Rights Committee no. 18, Non-discrimination (Thirty-seventh session, 1989), Compilation of General Comments and General Recommendations. Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U. N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 26 (1994) URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom18.htm>.
31. Шостак Н.В. Гендер і його репрезентація в капіталістичній і соціалістичній рекламі. Національний університет “Києво-Могилянська академія”. Київ. 2010. 89 с.
32. Загальні рекомендації, ухвалені Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, № 1-37. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/Загальні-рекомендації-Комітету-ООН.pdf>.
33. Плахотнюк С.С. Проблеми практичної реалізації в Україні законодавства про гендерну рівність. URL: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2006/txt/06psspgr.php.ntu-kpi.kiev.ua/>.
34. Декларація № 995_506 від 20.12.1993 Декларація про викорінювання насилля щодо жінок. URL: documents/show/165261__165261.